

A) VALAMELY KORSTÍLUST VAGY STÍLUSIRÁNYZATOT REPREZENTÁLÓ VERSEK

A RENESZÁNSZ STÍLUS

A reneszánsz kialakulása, jellemzése és a reneszánsz stílus

1. A reneszánsz stílus korszakát a XV. század közepe tájától a XVI. század végéig számítjuk. A magyar *reneszánsz* név az 'újjászületés, megújulás' jelentésű *renaissance* francia szó átvétele. Ez utóbbi pedig a vulgáris latin 'születik' értelmű *nascere* francia származékából, a *renaitre* igéből képzett főnév (lásd TESz.). Az újjászületés valójában két dologra vonatkozott. Újjászületik, feléled, ismét hat úgyszólván az élet minden területén a görög–római, vagyis az antik kultúra. Újjászületik maga az ember is: a középkori, csak a túlvilág felé tekintő embert felváltja a boldogulását immár ezen a földön is kereső ember. A vallás persze megmarad, csak a reneszánsz ember istenhitéhez önrzet, önbizalom járul: hit saját erejében, tudásában is.

Hogy a reneszánszban milyen életerő volt, azt két elnevezés is bizonyítja. A középkor ekkor kapta a nevét, azon az alapon, hogy a két kiemelkedőnek tartott korszak, az ókor és a reneszánsz között helyezkedik el. Az úgynevezett csúcsíves, elsősorban építészeti stílus pedig azért lett gótika, gótikus stílus, mert az olaszok a középkori építészetet lenézték, barbárnak ítélték, azt gondolták, hogy a barbár gótoktól származik (lásd TESz.).

2. Vajon mi idézte elő a korszakváltást, amelynek eredményeként a minden művészeti ágat átható, tehát elgondolásunk szerint korstílusnak tekintett reneszánsz létrejött? Ezúttal is a gazdasági, társadalmi, művelődésbeli életben, egyáltalán a világszemléletben bekövetkezett változás. Olaszországban a keresztes hadjáratok következtében is fellendült kereskedelem hatására a XIV. század elejére több erős városállam és szintén erős polgárság alakult ki, amely szembefordult a hűbérurakkal, és amely új életformát és új szemléletet tett magáévá. Építészetben, szobrászatban, irodalomban stb. az ókori görög–

római világ alkotásai válnak mintává, és az antik kultúra emberköz-pontúsága is új életre kel. Ezért kapta a reneszánsz eszmerendszere az 'ember' jelentésű latin *homo* szót magában rejtő *humanizmus* nevet. Itáliában – az irodalmon is túlmutatva – Dante, Petrarca, Boccaccio munkássága jelzi az új szemléletet és az új stílus jelentkezését.

Később az árutermelés Európa más országaiban is fellendült, és a polgárság megerősödött. A XV. század végén felfedezték Amerikát, Gutenberg feltalálta a könyvnyomtatást, és a XVI. század második évtizedében megindult a reformáció, új elemekkel is gazdagítva a reneszánsz és a humanizmus által addig kialakított szemlélet- és ábrázolásmódot. Így például hozzájárult a görög és a latin nyelv ellenében az úgynevezett vulgáris nyelvek rendszerezéséhez, kiműveléséhez és így a nemzeti irodalmi nyelvek kialakításához.

3. Mi jellemezte a reneszánsz szépírói stílust? Az antik kultúra tisztelete mintegy hozta magával a klasszikus eszményeknek, elsősorban a harmóniának és a szépségnek az érvényre juttatását. A reneszánsz költő ezért verseinek a megszerkesztésében zárt egységekre, arányosságra, szabályosságra és tömörségre törekszik. Felhasználja aztán az antik mitológia motívumait. Így érthető, hogy fejleszti a verselést, gazdagítja a versformákat. Az e világi élet, az ember és teljes érzésvilága kerül az érdeklődés középpontjába. A költészet bizonyos mértékig elvilágiasodik, a versek a gyakran mozgalmas élet eseményeiről (harc, kaland, szerelem stb.) is szólnak. Hangot kap a szubjektív vallomás, virágzóvá válik a természetkultusz. A madarak, a fák, a virágok, a napfény metafora vagy hasonlat formájában megjelennek a versekben. Így a reneszánsz költői stílus egyfelől „költőibbé” válik, másfelől viszont mintegy realisabb lesz: megjelennek benne a mindennapi szavak és kifejezések, továbbá a természetes mondatfűzés, valamint a beszélt nyelv egyes elemei is.

A reneszánsz Magyarországon

1. Mi történik Magyarországon a reneszánsz másfél évszázada alatt? Legelőször Mátyás király reneszánsz udvarát kell megemlítenünk. Uralkodása (1458–1490) alatt Magyarország erős birodalomnak

számított, amelyre virágzó gazdasági élet és virágzó reneszánsz kultúra volt a jellemző. Az itáliai, valamint a bécsi és a krakkói egyetemeken végzett humanistákkal vette körül magát. Különösen 1476-tól – amikor feleségül vette Beatrixt, a nápolyi király lányát – megnőtt a budai és a visegrádi udvarban és másutt dolgozó olasz építészek, szobrászok, kőfaragók, festők, illetve tudósok és papok száma. Híres könyvtárában (Bibliotheca Corviniana) több mint ezer kötet háromezer művet foglalt magába.

Meghatározó tényező volt aztán a jelzett korban a török hódoltság. 1541-től három részre szakadt az ország: középujték alakban a török birtokolta a területeket. A magyar kultúra fellegvára a törököktől ugyan többé-kevésbé függő erdélyi fejedelemség maradt. Közben a törökökkel állandóan folytak a harcok, különösen az úgynevezett végvárak körül. A reneszánsz kultúra azért valamelyest menedéket talált egy-egy művészetkedvelő főúr udvarában.

A korstílus alakulása szempontjából is igen fontos tényező volt a reformáció. (A korstílus lényegét, a korstílus és a stílusirányzat különbségét lásd Szathmári 2002: 29–32.) Nagy szerepet játszott a közműveltség, az anyanyelvi kultúra terjesztésében. Az istentiszteletet magyar nyelvűvé tette, és szorgalmazta a Szentírás olvasását. Ez azonban megkövetelte az éneklésre szánt zsoltárok megjelenítését (Szenci Molnár Albert, 1607) és a Biblia lefordítását (Sylvester János: Újszövetség, 1541; a teljes Károli-biblia, 1590), másrészt az anyanyelv, az írás-olvasás stb. iskolai tanítását. A reformáció céljait szolgálták továbbá az ekkoriban alapított főiskolák, kollégiumok (Debrecen, Sárospatak, Gyulafehérvár, Nagyenyed, Kolozsvár, Pápa), továbbá az újonnan felállított nyomdák. A reformáció új irodalmi műfajokat is teremtett, mint például a lírában az ének, a zsoltár, a jeremiád, illetve a históriás ének, a tanítómese, a bibliai história, a hitvitázó dráma, a magyar nyelvű történetírás. A vezető prédikátorok, fordítók egyébként mind külföldi egyetemet járt, igen művelt humanista tudósok voltak, akiknek köszönhetjük az első, a normalizálást is segítő magyar grammatikák és szótárak megszerkesztését.

2. A magyar nyelvű irodalom ebben a korban – nem utolsósorban a reformáció hatására – 1570-től teljessé vált ki, és a legmagasabb fokot a szerelmi költészetben érte el. A reneszánsz csúcsát Balassi Bálint jelenti.

Balassi jóllehet elsősorban lírikus volt, a lírán kívül művelte a prózát és a drámát is, sőt úttörő volt mindegyikben. Lírájához tartoznak szerelmes versek, versciklusok, továbbá az istenes énekek és a katonaeletet, a végváriak helytállását bemutató vitézi versek. Prózájában fordítások, levelek, emlékiratok szerepelnek. Úttörő volta mégis talán a drámaírásban mutatkozott meg leginkább, szinte a semmiből indítja útjára a magyar drámát a Szép magyar komédiával.

Hogy Balassi Bálint immár tudatos költő volt, és hogy mindenekelőtt az olasz reneszánsz nagymértékben hatott rá, azt bizonyítja az 1874-ben megtalált kéziratos Balassi-kódex is. Ez arról tanúskodik, hogy Balassi megtervezte valamennyi költeményének az egységes kompozícióba való összegyűjtését. A tervezetben, az akkori szám-misztika szerint, a 3-as szám uralkodik. Ebben minden bizonnyal Dantéhoz hasonlóan a Szentháromság jelképét látta. A gyűjtemény első része a költőnek a házassága előtt írt 33, a második rész a házassága után írt, szintén 33 szerelmi és vitézi énekét tartalmazza. Valószínűleg ezek elé szánta az istenes versek 33 darabját (ez nem mind készült el). A kötet élén a Szentháromság 3 tagjához intézett 99 soros Három himnusz állt volna. Hozzátehetjük még, hogy Balassi 33 éves korában, vagyis a krisztusi korban kezdett hozzá e terv megvalósításához, továbbá ekkor festette le magát, és ekkor gondolta ki az úgynevezett Balassi-strófát, amelyre szintén a 3-as szám a jellemző.

Elsősorban a szerelmi költeményeit illetően mindenekelőtt Petrarcatól és a humanista költőktől tanult, de merített a Sylvester János által emlegetett virágénekeknek, sőt a középkori Mária-himnuszoknak a kifejezőkészségéből is. Hatással voltak rá ezenkívül az olasz, lengyel, német, török, horvát szerelmes versek, főként népdalok.

Balassi költészete mind témájában (szerelem, vitézi élet, Isten, a természet szépsége, a kalandos élet stb.), mind szerkezetében és verselésében, mind pedig kifejezőmódjában (ókori mitológiai motívumok, természeti képek, racionális szóhasználat és mondatépítkezés stb.) reneszánsz jellegű, és egyben igazi személyes líra is.